

**A GÖNCRUSZKAI KORNISOK
KÉT GENERÁCIÓ TÚLÉLÉSI STRATÉGIÁI
AZ ERDÉLYI ELITBEN
(1546 k. –1648)**

PhD disszertáció tézisei

T. Orgona Angelika

2007

Dolgozatomban a ruszcai Kornis család két generációjának pályafutását kísértem figyelemmel. A család egy évszázad alatt – a Kornis Gáspár születésétől Kornis Zsigmond haláláig terjedő időszakban – a magyarországi középnemesi pozíciótól jutott el az erdélyi politikai elit legmagasabb csúcsaira. A disszertáció e folyamatot rekonstruálja a két generáció férfitagjai: Gáspár és fiai (György, Boldizsár és Zsigmond) pályájának bemutatásával. A dolgozat elsősorban nem genealógiai jellegű, tehát nem családtörténet-töredéknek szántam, hanem két nemzedék pályakép-elemzésének. A címben használt „túlélési stratégiák” kifejezés nemcsak átvitt, de valós értelmű is, hiszen a tanulmány szereplői Zsigmond kivételével mindannyian erőszakos halállal haltak meg.

Fontos tisztáznom, miért ezt a metszetet hasítottam ki a család történetéből. A kezdőpont, úgy vélem, magától értetődő: az első erdélyi betelepülő a családból Kornis Gáspár; Kornis Zsigmond halálával pedig azért tettem pontot munkám végére, mert Zsigmond volt a meghatározó politikai elit utolsó tagja a Kornisok közül az Erdélyi Fejedelemség történetében. Utóda nem született, Boldizsár gyermekei pedig, ha a társadalmi és vagyoni ranglétrán nem is, a politikain mindenképpen alább csúsztak: a Kornis család helyét a fejedelmi tanácsban – melyet a disszertáció szereplői folyamatosan betöltöttek – nem tudták megőrizni.

A munka primér feladata tehát életpályák, azaz elsősorban az események megismerése és rekonstrukciója volt. A Kornisok tekintetében erre eddig senki sem tett kísérletet: a genealógiai vizsgálódásokat leszámítva a család története teljes egészében szűz terület. A család oklevéltárát Veress Endre állította össze, az összegyűjtött anyagból azonban egyedül a Kornis család anyakönyve látott napvilágot. A disszertáció alapja a MTA Könyvtárának Kézirattárában található családi oklevéltár, valamint kolozsvári, budapesti és bécsi levéltári, illetve kéziratári források.

Az életművek komplex voltából adódóan, amennyire a forrásadottságok lehetővé tették, a szereplőket politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális aspektusból is vizsgáltam. Munkám, természetéből adódóan, alapvetően lineáris, megközelítésmódját tekintve narratív szerkezetű, ugyanakkor a főbb csomópontokat – a kronológiai rendet figyelembe véve – együtt tárgyaltam.

A ruszcai Kornis család bemutatása után dolgozatom első főszereplője Kornis Gáspár volt, aki nagy utat tett meg élete során: karrierje nyílegyenesen ívelt fölfelé. Az Abaúj vármegyei Gönc- avagy Korniruszokról, egy középnemesi udvarházból indult pályája, onnan vezetett Máramarosba, azaz a Partiumba, amikor első feleségét, Dolhay Ilonát

elvette. A gazdag kirvai hajadonnal tett szert akkora vagyonra, ami lehetővé tette számára a további felemelkedést. Az első lépcsőfok Máramaros megye alispáni széke volt, ahonnan egyenes út vezetett a főispáni rangig, majd Huszt várának kapitányságát is megszerezte. Erdély kulcsfontosságú bástyájának ura elsőként Báthory István szolgálatában bizonyította rátermettségét. Báthory Zsigmond fejedelemsége alatt már a politikai életben is nélkülözhetetlenné vált. Az ún. katonapárt meghatározó tagjaként főszerepet kapott az 1594-es leszámolásban, amellyel Báthory és az őt támogató politikai kör a Habsburgok oldalán bekapcsolódott a tizenöt éves háborúba. Ettől a pillanattól fogva lett Kornis Gáspár konzekvens, eltántoríthatatlan habsburgiánus. Báthory Zsigmond lemondásai, Báthory András fejedelemsége, Mihály vajda uralma sem tudták meggyőződésétől eltántorítani: „...ha levágnak bennünk is, az római császár hűsége mellett szenvedjünk”. A Habsburg-hűség tehát Kornis Gáspár politikai hagyatéka volt. Ennek a politikának végül maga is áldozatává vált: a Basta táborába vezető úton fejezte be életét; Mihály vajda katonái mészárolták le.

Kornis Gáspár első feleségétől, Dolhay Ilonától született György nevű fia, a másodiktól, Tholdi Erzsébettől Boldizsár és Zsigmond. György 1567 körül született, Boldizsár és Zsigmond születési dátumát nem ismerjük. A három fiú neveltetése Kornis Gáspár gondosságát dicséri: György otthon, Erdélyben, Boldizsár és Zsigmond pedig Báthory András udvarában nevelkedett Lengyelországban, majd Pálffy Miklós dunántúli főkapitány szolgálatába állt. A három fiú házassági stratégiája is figyelemreméltó: Kornis György hitvese, Salgay Katalin ugyanis a kelet-magyarországi, Boldizsár Keresztúry Katája az erdélyi, Zsigmond felesége, Pálffy Ilona pedig a nyugat-magyarországi illetve lengyelországi magyar elittel hozta közeli rokonságba a ruszka Kornisokat.

Kornis Gáspár tragikus halála után a testvérek útja szétágazott. A Habsburg-uralom éveiben leginkább Boldizsár forgolódott a közéletben: már Basta idején egyike volt az országot vezető tanácsstagoknak; Zsigmondnak kevesebb szerep jutott a Habsburg-párti urak táborában. A visszahúzódó György csak Bocskai idején vállalt közéleti szerepet, akkor viszont a családi tradícióktól gyökeresen eltérő, új útra lépett, ugyanis a felkelők oldalára állt. Fivére, Boldizsár Prágában illetve Bécsben töltötte ezt az időszakot. A disszertáció részletesen bemutatja azokat az udvari köröket, egyházi kapcsolatokat, amelyekkel kapcsolatba lépett; azokat rokoni és egyéb szálakat, amelyek a magyar arisztokráciához fűzték a Kornisokat, és segítséget nyújtottak Boldizsárnak ebben az időszakban. A bécsi békében mások mellett Boldizsár is amnesztiát nyert, és visszatérhetett erdélyi birtokaira.

Báthory Gábor megválasztása – a fejedelem bécsi udvarnak tett ígéretei miatt – reménnyel töltötte el a katolikus elitet. Báthory azonban, miután megszilárdította uralmát, súlyosan konfrontálódott az ígéreteit számon kérő ellenzékkel. A fejedelem és a katolikus pártot vezető Kornisok a széki merényletben csaptak össze. A konfliktusban a Kornisok alulmaradtak: Kornis György és Boldizsár – apjuk nyomdokába lépve – Habsburg-hűségük miatt az életüket is elvesztették. Az egyedül életben maradt Zsigmond csak Magyarországra menekülhetett, ahol aktív résztvevőjévé vált a Báthory megbuktatására irányuló szervezkedésnek.

Gáspár, Boldizsár és György meggyilkolásának kétségtelenül voltak hasonló mozgatórugói. Egyes kortársak a Kornis családot sújtó „balvégzet” okául Gáspár 1594-es kivégzésekben játszott szerepért hozták fel. Kornis Zsigmond véleménye az volt, hogy a család a Habsburg-hűségnek lett az áldozata, ennek ellenére nem szándékozott változtatni politikai beágyazottságán.

A Kornisok apáról fiúra öröklődő szilárd Habsburg-hűsége szinte minden lépésükben megnyilvánult, kommunikációjukban pedig újra és újra felbukkant. Ezzel párhuzamosan jelent meg nem habsburgiánus ellenfeleik kommunikációjában az árulás toposza velük kapcsolatban. Az *áruló* jelző Kornis Gáspár Báthory Andrással szembeni viselkedése kapcsán merült fel először. A széki merénylet után az *áruló* kitélt megörökölték a fiúk is.

Nyilvánvaló, hogy a Habsburg-hűségben a bukás és a felemelkedés lehetősége egyaránt benne rejlett. A bécsi udvar számára pedig, miután kénytelen volt feladni Erdély bekebelezésének illúzióját, továbbra is fontos volt olyan udvarhú politikusok jelenléte a mindenkori fejedelem közvetlen környezetében, akik révén képesek érvényesíteni saját elképzeléseiket. Ilyesfajta közvetítő szerepet próbált tehát betölteni Kornis Brandenburi Katalin fejedelemsége alatt több, I. Rákóczi György uralkodása alatt kevesebb sikerrel.

A dolgozatban megkíséreltem nyomon követni azt az érési folyamatot, amely során Kornis Zsigmond katolikusként, királpárti erdélyi vezető politikusként megtalálta saját szerepét a protestáns Erdélyben. Kornis Gáspár Erdély és Magyarország egyesítésének támogatásában látta feladatát; Boldizsár a status quo hosszabb időre szóló fenntartását megerősítő bécsi békét követően sem ismerte fel az önálló Erdély szükségességét, Báthory Gáborban a visszacsatolás végrehajtóját vélte felismerni, és voltaképpen ez a téveszme okozta számára azt a súlyos csalódást, amely végül megérlelte a tragédiába torkolló konfliktust. A Magyarországra menekülő Kornis Zsigmond 1612-ben Forgách Zsigmonddal, Kendy Istvánnal és Radu Serban havasalföldi vajdával szövetkezve, hadsereggel tért vissza Erdélybe. A katonai kudarc mellett Bethlen kellően bölcs, de

rugalmas politikai attitűdje is szerepet játszhatott abban, hogy Zsigmond, 1613-as visszatérését követően átértékelte saját feladatát, és a továbbiakban közvetítőként, a kölcsönös együttműködésre törekedve állt a fejedelem és az udvar között.

Amikor Zsigmond esélyt kapott Bethlentől arra, hogy újra kezdje derékba tört karrierjének építését, két dologgal kellett számolnia: egyrészt azzal, hogy ezt a lehetőséget furcsa módon éppen a család rendületlen királypártiságának köszönhette, hiszen Bethlen – Kornis udvari befolyása, személyes kapcsolatai révén – éppen ezt akarta kiaknázni saját hatalmának megerősítése érdekében. Másrészről a királypárti örökség csapdájával is számot kellett vetnie; azzal, hogy családjának múltja és saját pártállása élete végéig ráveti majd árnyékát: az *áruló* jelzőt bárki, bármikor ismét előveheti a politikai szókincstárból, s kicsit leporolva, kifényezve ismét ráaggathatja.

1613–1614-ben Zsigmond hatalmas propagandatevékenységet fejtett ki Bethlen érdekében Magyarországon és Bécsben, miközben maga is elismerte a fejedelem uralkodói tehetségét. Ezt követően szilárd híve maradt Bethlennek, Kendy István 1616-os, Erdély elfoglalására irányuló mozgalmában nem vett részt – igaz, a fejedelem néhány hónapos elzárással biztosította Kornis lojalitását – és Bethlen hadjárataiban komoly katonai szerepet vállalt. Csáky Istvánnal ellentétben nem sietett megragadni a kínálkozó lehetőséget Brandenburgi Katalin fejedelemsége alatt sem, reálpolitikusként mérlegelve belátta, hogy sem a katolikus fejedelemválasztás, sem Erdély Magyarországhoz csatolása nem időszerű. Minden „pápistaság” és Habsburg-orientáció dacára Kornis Zsigmond megtanulta becsülni az erdélyi „nemzeti” fejedelemséget. I. Rákóczi Györgyre már úgy tekintett, mint a magyar államiság letéteményesére, az Erdélyi Fejedelemségre pedig, mint „az régi magyari hatalmas királyságnak” örökösére.

Fontos változást mutat a két generáció világnézete. Gáspár vallásáról több, egymásnak ellentmondó adat áll rendelkezésünkre, de nincs olyan forrás, amely azt bizonyítaná, hogy a hit többet jelentett számára számára – akár unitáriusként, akár szentháromság-hívőként – mint felekezeti hovatartozást, szellemi–lelki attitűdöt. Három katolikus fiának azonban már a „pápistaság” politikai aspektusával is számot kellett vetnie. Minden bizonnyal a 16–17. század fordulóján kapcsolódott össze az erdélyi belpolitikai diskurzusban a pápista – habsburgiánus fogalompár, amely a tárgyalt korszakban mindvégig jelen volt a fejedelemség közéletében. Bethlen Gábor toleráns valláspolitikájának köszönhetően az ő fejedelemsége alatt Zsigmond jobbnak érezte a katolikusok helyzetét, mint a vallási kérdésekben szigorúbb I. Rákóczi György idején. A disszertáció bemutatja az a számottevő egyházpártoló,

patrónusi, missziókat támogató tevékenységet is, amellyel Zsigmond vallása erdélyi helyzetén próbált javítani.

Dolgozatom egyik célja volt az előd és az utódok birtokállományának összevetése, a vagyon, a gazdasági lehetőségek különbségeinek, egyezéseinek vizsgálata. Az adatok töredékes, olykor hiányos volta esetlegessé tette megállapításaimat, ennek ellenére mégis megkíséreltem a két generáció birtokállományának összehasonlítását, miközben hangsúlyozni szeretném, hogy az elemzés csupán a főbb birtoktestek számbavételével volt lehetséges.

Kornis Gáspár és fiai birtokpolitikája között van egy azonnal szembeötlő különbség, amelyet sommásan úgy fogalmazhatunk meg, hogy Gáspár volt a család birtokállományának szerzője, fiai nagyobb részt az apjuktól örökölt birtoktest megtartói – illetve visszaszerzői – és csak kisebb részben gyarapítói voltak. Azt is mondhatjuk, hogy a birtokállomány változása – kiindulva Kornis Gáspár 1596-ban meglévő jószágaiból – jelentősebb volt időben, mint térben. Gáspár kiindulópontja az ősi birtok, Ruszka volt. Első házassága után, az 1560-as években a birtokállomány súlypontja a Partiumba, Máramarosba került. Innen az 1580-as években kelet felé, Szatmár vármegyében terjeszkedett tovább – Báthory István jóvoltából jutott ott öt faluhoz, köztük Szinyérváraljához – az 1590-es években pedig délre, a Partium legfontosabb megyéibe, Biharba és Zarándba tette be a lábát. A bihari Papmező és a zarándi Deszni ekkor vált a Kornisok fontos bázisává. A Partiumban tehát már nagy kiterjedésű jószágállománya volt, amikor – Horváth Annával való házasságával, 1596-ban – a Királyhágón túl is megtelepedett, Torda és Fehér vármegyei falvak, de főként a Küküllő vármegyei Radnót vára és hatalmas uradalma révén.

Három fiának osztálylevele nem maradt fenn, és ez a hiány még inkább megnehezíti a birtokmozgások rekonstrukcióját. A másik fontos, de nem megválaszolható kérdés a Kornis-feleségek hozománya. Egyedül Boldizsár esetében van módunkban megemlíteni a házassággal szerzett, tekintélyes szentbenedeki uradalmat, a másik két asszony birtokörökségéről nincs adatom.

Kornis György, Dolhay Ilona édesgyermeké volt a máramarosi, egykori Dolhay-birtokok örököse. Az örökséget megtartotta, újabb birtokszerzésről, birtokadományról viszont nincsen adatom. Nem így Boldizsár esetében, aki 1604-ben a homoródszentpáli Kornisok jószágaira tette rá a kezét Udvarhelyszéken, ugyanekkor Marosszéken, Küküllőben és Kolozs megyében is szerzett birtokot.

Bocskai birtokelkobzása minden valószínűség szerint Boldizsárt, és esetleg Zsigmondot sújtotta. 1607-ben, az amnesztia után a három testvér együttesen kapta vissza az elkobzott Kolozs megyei Idát és a Doboka megyei szentjakabi birtokrészt, 1608-ban, Báthory

Gábortól pedig a Belső-Szolnok megyei Füzest, és a régen várt szentbenedeki (Belső-Szolnok) és radnóti (Küküllő) jószágokat. Boldizsár liber bárói diplomájában szereplő jószágok kivétel nélkül Erdély területén: főként Belső-Szolnok és Küküllő megyékben, kisebb részben Doboka, Kolozs, Fehér és Torda megyékben feküdtek. Kornis Zsigmond 1610-ig – az imént említett, 1607-es közös birtokadomány kivételével – nem kapott birtokot az erdélyi fejedelmektől, 1607-ben viszont a magyar király adományozta neki a Szatmár megyei Remetemezőt és Erdőszádát. A három fiú birtokpolitikája tehát kísértetiesen egybevágházasodási politikájukkal: Kornis Boldizsár a szűken vett Erdélyben, György Máramarosban és Felső-Magyarországon, Zsigmond Magyarországon tett szert birtokokra, ahogyan feleségeik révén is ezekhez a régiókhoz kapcsolódtak.

Az 1610-es és 1612-es újabb jószágvesztést, majd az 1614-es amnesztiát követően Zsigmond nagy lendülettel fogott bele halott apja és fivérei, illetve saját korábbi birtokállományának visszaszerzésébe. 1615-ben a Torda vármegyei Szentgyörgy és Oláhdéllő és a Belső-Szolnok megyei Lekence birtokrészeket, és Szászkézd (Segesvár szék) tizedjövedelmét kapta Bethlentől. 1618-ban visszaváltotta a korábban Kornis Györgynek elzálogosított Szinyérváralját felesége vagyonából, 1620-ban a bihari Harangmezőt vette zálogba, 1624-ben az ugyancsak bihari Kerekesfálvát adományozta neki a fejedelem. Élete alkonyán, végrendeletében számba vette minden birtokát. A nagy birtoktestek: a papmezei uradalom Biharban, a zarándi Deszni vára és birtokai, a Küküllő vármegyei Radnót vára és tartozékai, a szatmári Szinyérváralja, Remetemező és Apa mind-mind apai, testvéri örökség vagy az 1612-es jószágvesztés előtt szerzett saját birtok, újabb szerzemény csupán egy akad a nagyobb birtokok között: a bihari Belényes, Bethlen Gábor adománya.

A birtokok elhelyezkedésével szoros összefüggésben áll a Kornisok partiumi vezető helye: Gáspár Máramaros főispánjaként és huszti kapitányként már megkerülhetetlen tényezővé vált, Kornis Zsigmond pedig az egymással szomszédos Bihar és Zaránd megye főispánjaként gyakorlatilag kulcspozícióba jutott a Részekben. Emellett a Kornisok a tárgyalt korszakban gyakorlatilag végig helyet kaptak a katonai felső vezetésben: az ország generálisa tisztet Gáspár, Boldizsár és Zsigmond egyaránt betöltötte, Boldizsárnak és Zsigmondnak a székely generálisi rang is erősítette hatalmát. Az a kevés adat, amelyet kultúrapártolásukról, irodalomszeretetükről fönmaradt, lágyítja némiképp a család katonás jellegét: Gáspár miskolci Gombos Boldizsár wittenbergi diák tanulmányait pártfogolta, Zsigmond pedig verset írt az emberi dolgok múlandóságáról.

A két generáció több szempontú összehasonlítása értelemszerűen egy sokváltozós függvény, hiszen más korszakban éltek, más körülmények hatására cselekedtek, mások voltak

a lehetőségeik. De reményeim szerint a komparatív szemlélet gazdasági, társadalmi és kulturális tekintetben is termékenynek bizonyult.

A témával összefüggő fontosabb publikációk

Kornis Zsigmond, I. Rákóczi György katolikus tanácsura. Erdély és Patak fejedelemszonya, Lorántffy Zsuzsanna. II. Sárospatak, 2000. 227-286.

Kornis Gáspár és Bocskai István. Kút, 2004. III/2. 32–40.

Út a vérpadig – ruszkai Kornis Boldizsár (1567 k.– 1610) pályája. Kút, 2007. s. a.

